

مقاله علمی

مراسم نوروزی بی‌بی‌گردی در بخش نیمبلوک شهرستان قاینات استان خراسان جنوبی فریبا کاهنی^۱، رقیه زعفرانلو^۲

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۷، تاریخ تأیید: ۱۴۰۰/۱۲/۱۸)

چکیده

استان خراسان جنوبی واقع در شرق ایران گرچه به لحاظ تقسیمات سیاسی کشور، استانی جدید به شمار می‌آید که در سال ۱۳۸۳ با تفکیک از استان خراسان تأسیس شد، اما منطقه‌ای با سابقه تاریخی طولانی و برخوردار از فرهنگی درخشان است. مردم خراسان جنوبی بسیاری از سنت‌ها و آداب و رسوم پیشینیان خود را تا به امروز حفظ کرده‌اند. شاید شرایط خاص جغرافیایی و محیطی این منطقه و به نوعی محصور بودن آن در میان مناطق کویری و دور بودن از مراکزی که کانون تحولات فرهنگی بوده‌اند، سبب شده است که فرهنگ این منطقه در طول زمان به کندی دچار تغییر شود. مراسم نوروز و برخی آیین‌های مربوط به آن از جمله سنت‌هایی هستند که در حال حاضر نیز در شهرها و به ویژه روستاهای این استان برگزار می‌شوند. مهم‌ترین آیین‌های نوروزی در اکثر مناطق خراسان جنوبی، چهارشنبه‌سوری، مراسم تحویل سال، دیدوبازدید و سیزده‌بدر هستند. اما در شمال شهرستان قاینات، آیین نوروزی دیگری به نام «بی‌بی‌گردی» در روز ۱۲ فروردین اجرا می‌شود که در نوع خود کم‌نظیر است. این مراسم که هنوز در بین اهالی روستاهای بسکاباد و کارشک بخش نیمبلوک شهرستان قاینات اجرا می‌شود، کارکردهای متنوعی دارد و از زوایای گوناگون می‌توان به بررسی آن پرداخت. این مقاله حاصل پژوهشی است که برای نخستین بار یکی از مؤلفان به منظور تهیه پرونده پیشنهاد ثبت «مراسم بی‌بی‌گردی» در فهرست میراث معنوی کشور انجام داده است. این مراسم در پاییز ۱۳۹۶ به شماره ۱۴۵۷ در فهرست میراث ناملموس کشور ثبت شده است.

کلیدواژه‌ها: خراسان جنوبی، قاینات، نیمبلوک، روستاهای بسکاباد و کارشک، مراسم بی‌بی‌گردی

۱ کارشناس ارشد مردم‌شناسی اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی، بیرجند، ایران، (نویسنده مسئول)
fa.kaheni@yahoo.com

۲ کارشناس ارشد باستان‌شناسی اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی، بیرجند، ایران،
zafaranlor@yahoo.com

مقدمه

امروزه در اکثر نواحی جهان می‌دانند که نوروز بزرگ‌ترین جشن ما ایرانیان است. به نقل از میرچا الیاده اقوام باستانی، اعم از دوران اساطیری یا تاریخی، هر چند دارای ساخت‌های اجتماعی- فرهنگی گوناگون بودند، اما همگی به گونه‌ای با مفهوم «نوشدگی» و «نوروز» آشنایی داشتند. انسان‌های دوره اساطیری معتقد بودند که جهان بر اساس الگوی تکوین یا مطابق اسطوره آفرینش، هر سال یا در هر دوره زمانی، نو می‌شود. این نوشدگی، به راستی، گونه‌ای تجدید خلقت و بازآفرینی کیهان بوده است. اساطیر مربوط به آفرینش «به گمان الیاده» اساطیر بن و ریشه را به یاد مردم می‌آورند (اسماعیل‌پور، ۱۳۷۲: ۴). پس نوروز در نزد اقوام باستانی به گونه‌ای درهم‌شکستن زمان به شمار می‌آمد. تسخیر زمان و احساس نکردن گذشت زمان، برای آنان شادی‌بخش بود. حتی باور داشتند که «فروهرها» یا ارواح درگذشتگان نیز در مراسم نوروز شرکت می‌کنند (همان، ۵).

نوروز را در ایران قدیم «جشن فروردگان» نیز گفته‌اند، زیرا این زمان را اوقات نزول فروهرها از آسمان می‌دانستند. آنچه مسلم است این روز یا به عبارت دیگر، عید نوروز و مراسم آن بسیار کهن است. نویسندگان و شاعران در این باب سخن‌ها گفته‌اند (شیخی نارانی، ۱۳۹۵: ۶۳). نوروز در استان خراسان جنوبی و به ویژه شهرستان قاینات دارای مراسم و آداب گوناگونی است که همچنان برگزار می‌شوند. مراسم بی‌بی‌گردی از جمله این مراسم است که می‌توان گفت خاص شهرستان قاینات است و به دلیل برخورداری از آداب ویژه در فهرست میراث ناملموس کشور نیز به ثبت رسیده و در این مقاله توصیف و معرفی شده است.

بیان مسئله

نوروز، «روز نو» مقدس‌ترین و شادترین جشن در سال زرتشتی است. در ضمن نوروز نقطهٔ کانونی سال زرتشتی است که همه روزهای مقدس و رفیع با آن پیوند دارند. بزرگداشت آن دو جنبه دارد (داشته): یکی دینی و دیگری غیردینی که هر دو آنها طی سده‌های متمادی، یکی با گسترش مراسم و دیگری با انباشت سنت‌های مسحورکننده و شاعرانه که بیشترشان ویژهٔ این روز هستند، آشکارا دچار تحول زیادی شده‌اند (بویس، ۱۳۹۸: ۱۵).

منشأ و زمان پیدایش نوروز به درستی معلوم نیست، «نه در حجم اندک متون اوستایی کهن منتسب به زرتشت اشاره‌ای به نوروز شده است و نه اسمی از آن در اوستای جوان آمده

است» (همان). تا آنجا که مستندات نشان می‌دهند نوروز در واقع چه در باطن، جشن اول بهار بود؛ زمانی که خورشید دوباره شروع به قدرت گرفتن و غلبه بر سرما و تاریکی زمستان می‌کند و زمانی که قوه رشد و تکاپوی طبیعت دوباره تجدید می‌شود (بویس، ۱۳۹۸: ۱۵). نوروز در اصل دوازده روز بود و برای پاسداشت دوازده ماه سال، روز سیزدهم را به خاطر نشانه‌ای برای پنجه به آن اضافه کردند. از آنجایی که ایرانیان عمر جهان را دوازده هزار سال می‌دانستند، نوروز را هم دوازده روز جشن می‌گرفتند. در تمام طول این دوران، نوروز عاملی برای متحد شدن تمام ایرانیان بوده است تا از فرهنگ ملی خود پاسداری کرده باشند (شیخی نارانی، ۱۳۹۵: ۷۲).

محدوده مورد مطالعه این پژوهش، شهرستان قاینات به ویژه روستاهای بسکاباد و کارشک این شهرستان است که مراسم و آئین‌های نوروز را هنوز برگزار می‌کنند، به طوری که برگزاری این جشن‌ها و آئین‌ها عامل مهمی در جذب گردشگران به این منطقه به حساب می‌آید.

شهرستان قاینات منطقه‌ای غنی و دارای ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه از لحاظ گردشگری است و به دلیل قدمت تاریخی و تکاپوی مستمر اجتماعی و فرهنگی خود جاذبه‌های متنوعی دارد که می‌تواند مجموعه وسیعی از انتظارات گردشگران را برآورده کند. برگزاری این آئین‌ها و جشن‌ها موجب شادی و سرور افراد برگزارکننده و تماشاگران می‌شود. تشویق همه افراد چه بزرگ و کوچک به مسئولیت‌پذیری و انجام کارهای گروهی و نیز اطعام افراد به ویژه فقرا از نتایج برگزاری این جشن‌هاست. نویسندگان به چند دلیل این موضوع را در محدوده این شهرستان مورد مطالعه قرار داده‌اند: اول اینکه مردم این منطقه همچون سایر مناطق خراسان جنوبی، بسیار به برگزاری آئین‌ها و جشن‌های سنتی نوروز پایبند هستند و مستندنگاری و ثبت و ضبط این آئین‌ها به حفظ و انتقال آنها به نسل‌های آینده کمک خواهد کرد. دیگر اینکه نگارش این مقاله و معرفی این مراسم می‌تواند منجر به جذب گردشگران و پژوهشگران مسائل فرهنگی و اجتماعی به این شهرستان شود.

مراسم بی‌بی‌گردی از جمله آیین‌ها و مراسم مخصوص نوروز در بخش نیمیلوک شهرستان قاینات است که بر اساس گفته معمرین محلی، سابقه و پیشینه آن حداقل به قبل از دوران قاجار می‌رسد.

پیشینه پژوهش

پژوهشی درباره این موضوع انجام نشده و فقط پرونده ثبتی این مراسم تهیه شده است. نگارنده به محل مراجعه کرده و پس از مستندسازی و گرفتن عکس و فیلم از مراسم، پرونده ثبتی تهیه و تنظیم گردیده و در جلسه شورای ثبت وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در تاریخ ۹۶/۸/۲۱ بر اساس نظر کارشناسان وزارتخانه به شماره ۱۴۵۷ در فهرست آثار معنوی کشور ثبت شده است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع کیفی است و با تکنیک تحلیل پژوهشی و مونوگرافی انجام شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، مصاحبه با افراد مسن و بومی یعنی حافظه شفاهی فولکلور و تهیه فیش از اسناد بوده است. جامعه مورد مطالعه شامل افراد بزرگسال و مسن شهر خضری و روستای کارشک، بسکاباد از بخش نیمبلوک شهرستان قاینات است. نگارنده به این مکان‌ها مراجعه و از طریق ارتباط مستقیم با افراد سالمند و مصاحبه با آنها اطلاعات درباره آئین‌ها و مراسم را جمع‌بندی کرده و بخشی از داده‌ها هم از طریق کتابخانه و مطالعه کتاب‌ها و مردم‌نگاری‌های شهرستان قاینات (برآبادی و همکاران، ۱۳۷۶) و پرونده پیشنهاد ثبت مراسم بی‌بی‌گردی در فهرست میراث ناملموس کشور (کاهنی، ۱۳۹۶) به دست آمده است که در آرشیو حوزه پژوهش و مطالعات اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان جنوبی موجود است.

موقعیت جغرافیایی خراسان جنوبی

استان خراسان جنوبی به مرکزیت شهر بیرجند با مساحتی بالغ بر ۱۵۰۷۹۷ کیلومتر مربع بین مدار جغرافیایی ۳۰ درجه و ۳۲ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۵۷ درجه و ۵۷ دقیقه تا ۶۰ درجه و ۵۷ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته است. این استان از شمال به استان خراسان رضوی و از شرق به طول ۳۳۰ کیلومتر دارای مرز مشترک با کشور افغانستان است و از غرب به استان‌های یزد، اصفهان و سمنان، از شمال با استان خراسان رضوی و از جنوب به استان‌های کرمان و سیستان و بلوچستان محدود می‌شود. بر اساس تقسیمات کشوری، استان خراسان جنوبی در سال ۱۳۸۳ با مصوبه هیأت دولت و مجلس شورای اسلامی با حضور ۴ شهرستان منتزع از خراسان بزرگ تشکیل شد. در حال

حاضر این استان دارای ۱۱ شهرستان به نام‌های بیرجند، قاینات، فردوس، نهبندان، بشرویه، سرایان، سرپیشه، درمیان، طبس، زیرکوه و خوسف است. همچنین دارای ۲۵ بخش، ۲۸ شهر و ۶۱ دهستان است. با استناد به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰، جمعیت استان خراسان جنوبی بالغ بر ۶۶۲۵۳۴ نفر است (برزگران و همکاران، ۱۳۹۰: ۳-۲).

موقعیت جغرافیایی شهرستان قاین

شهرستان قاینات با وسعت ۱۷۷۲۲ کیلومتر مربع به مرکزیت قاین در شمال استان خراسان جنوبی واقع شده است. مرزهای این شهرستان از غرب با شهرستان سرایان، از جنوب با شهرستان درمیان و بیرجند، از شمال با استان خراسان رضوی و از شرق با شهرستان زیرکوه مشترک است. این شهرستان از نظر تقسیمات سیاسی به سه بخش مرکزی، نیمیلوک و سده تقسیم شده است (عنانی، ۱۳۹۵: ۱۵).

نقشه (۱): تقسیمات سیاسی شهرستان قاینات

نوروز در شهرستان قاینات

در قاینات جشن نوروز همچون سایر نواحی ایران همچنان برگزار می‌شود. از جمله رسوم مربوط به ایام نوروز در این استان سنت خرید برای نوروز، خانه‌تکانی، پوشیدن لباس نو، برگزاری جشن و سرور، عیدی دادن و عیدی گرفتن، انجام بازی‌های محلی، دید و بازدید و پختن غذاهای محلی (مخصوص عید) است. همچنین چیدن سفره هفت‌سین به نشانه طلب برکت و جمع شدن افراد خانواده دور یکدیگر و خواندن دعای تحویل سال توسط بزرگ خانواده به امید سالی همراه با سلامتی و برکت برای خانواده از دیگر آداب و رسوم است.

امروزه در شهرستان قاینات همچون دیگر شهرهای ایران بیشتر مردم سمنویی را که از بیرون تهیه می‌کنند، بر سفره‌های هفت سین می‌گذارند. اما آنهایی که هنوز به سنت‌های قدیمی وفادار هستند، علاوه بر گذاشتن آن در سفره هفت‌سین، نان سمنو یا کماچ سمنو را هم در خانه تهیه می‌کنند. برای این کار گندم را می‌گذارند تا جوانه بزند، سپس جوانه‌ها را خشک و آسیاب می‌کنند و بعد همراه با آرد گندم خمیر می‌کنند و با آن نان می‌پزند.

آیین‌های مربوط به پیشواز نوروز در شهرستان قاینات

مراسم برگزاری جشن سده در فاصله زمانی ۹ تا ۱۲ بهمن ماه و نیز چهارشنبه‌سوری در آخرین چهارشنبه سال را می‌توان از آیین‌های مربوط به پیشواز جشن نوروز در این شهرستان بیان کرد. در قاینات بانوان از روزهای آخر اسفند ماه، نظافت خانه و خانه‌تکانی، خرید مایحتاج و مواد غذایی برای خانه را آغاز می‌کنند. همچنین پخت نان محلی و انواع شیرینی‌های محلی به ویژه نان زنجبیلی، نان نفته و سبز کردن سبزه از دانه‌های گندم، جو، عدس، ماش و ... (کاکل) از دیگر امور مربوط به پیشواز نوروز است.

در شهرستان قاینات و روستاهای اطراف، چهارشنبه آخر سال بر پشت بام‌ها آتش روشن می‌کنند و از روی آن می‌پرند و ضمن شادی و پایکوبی این شعر را می‌خوانند:

سوری سوری چهارشنبه‌سوری زردی ما از تو سرخی تو از ما

در این استان مراسم چهارشنبه‌سوری با روشن کردن آتش و از روی آتش پریدن، دود کردن اسفند و دور هم جمع شدن و خوردن تنقلات و آجیل و شیرینی برگزار می‌شود، با این اعتقاد که غم‌ها و مشکلات زندگی‌شان برطرف شود.

در همین شب قبل یا بعد از آتش‌افروزی در کوزه سفالی مقداری نمک به نشانه شورچشمی، چند تکه زغال به نشانه سیاه‌بختی، و سکه به نشانه تنگدستی می‌گذارند و خانم خانه آن را دور سر خود و سایر اعضای خانواده می‌چرخاند و از پشت بام به پایین و داخل کوچه می‌اندازد و کوزه می‌شکند. آنها معتقد هستند که بلاها و تنگدستی از خانه برطرف و سال جدید با خوشی و آرامش شروع می‌شود. این آئین و مراسم به شماره ۸۱۷ در تاریخ ۹۱/۱۱/۴ در فهرست آثار معنوی کشور ثبت شده است.

از دیگر مراسم نوروزی در این شهرستان و روستاهای آن در شب چهارشنبه آخر سال، رسم کوچلیزی^۱ است. در این رسم دو یا سه زن خود را طوری می‌پوشانند که شناخته نشوند و صورت آنها دیده نشود. در حالی که سینی یا الکی در دست دارند، به درب سه یا هفت منزل می‌روند و با ملاقه‌ای که در دست دارند، درب خانه‌ها را می‌زنند. صاحب خانه مقداری خوراکی از قبیل شیرینی، شکلات و... برای آنها در داخل سینی می‌ریزد. در پایان کسی که نذر دارد، برای برآورده شدن حاجات و کسی که بیمار است، برای شفا از آنها می‌خورد.

همچنین در روزهای پایانی سال اگر افرادی از هم کدورت و ناراحتی داشته باشند، با همدیگر آشتی می‌کنند و در ایام نوروز سعی می‌کنند که حتماً به دیدار همدیگر بروند.

در روزهای پایان سال کهنه، به ویژه در جمعه آخر سال به زیارت اهل قبور می‌روند و در اولین روز فروردین جشن می‌گیرند و مراسم دید و بازدید برگزار می‌شود.

در این شهرستان رسم عیدی دادن هنوز مرسوم است. بزرگان فامیل چند روز قبل از عید نوروز هدایا و پول و اسکناس نو تهیه می‌کنند و قبل از تحویل سال آنها را لای قرآن می‌گذارند تا بعد از تحویل سال به عنوان تبرک به مهمانان تعارف کنند.

به روز عرفه که آخرین روز سال است، در اصطلاح محلی «روز علفه»^۲ می‌گویند. در این روز خانه را تمیز می‌کنند و سعی می‌کنند لباس یا ظرف کثیفی در موقع تحویل سال در خانه نباشد. همچنین مقدمات سفره عید، لباس، شیرینی و تنقلات را برای پذیرایی مهمان‌ها آماده می‌کنند. برای اینکه سالی خوب و خوش داشته باشند، اهالی به کشتزارها می‌روند و پای بر سبزه می‌گذارند. حتی مقداری از سبزه‌ها را به خانه خود می‌آورند. در یکی از روستاهای اطراف (آفریز) سبزه‌ها را در کلیدان خانه می‌گذاشتند.

1 Kowčlizi

2 Alafa

آئین و مراسم تحویل سال و ایام نوروز در شهرستان قاینات

هنگام تحویل سال همه اعضای خانواده دور سفره هفت‌سین جمع می‌شوند. بعد از تحویل سال شیرینی و تنقلات به هم تعارف می‌کنند. بزرگ خانواده به سایر اعضای خانواده عیدی می‌دهد. در گذشته سفره عید (هفت سین) شامل سرکه، سوسن، سیر، سمنو، سبزه (که در اصطلاح محلی کاکل^۱ نامیده می‌شود) سیرموک و سپند بود. علاوه بر آن شیرینی، شکلات، تخم مرغ و نیز تنقلات مانند کشمش، کشته انجیر، و عناب از جمله خوراکی‌های سفره عید است. در شهر خضری به مدت سه روز و در شهر قاین به مدت نه روز این سفره را پهن می‌گذارند. در بعضی از روستاهای قاینات هنگام تحویل سال به مزارع و سرچشمه آب قنات می‌رفتند.

در اصطلاح محلی به دید و بازدید، دست‌بوسی می‌گویند. کوچک‌ترها به دیدار بزرگترها و بزرگان فامیل می‌رفتند و دید و بازدید معمولاً تا روز ۱۲ فروردین ادامه داشته است. اما در روزهای اول از جنب و جوش بیشتری برخوردار است. در شهر خضری روز اول فروردین به خانه‌های بزرگان می‌رفتند و فقط چای می‌خوردند و بر سر سفره عید نمی‌نشستند. اما روزهای بعد دوباره به دست‌بوسی آنها می‌رفتند و سر سفره می‌نشستند و صاحب خانه با تنقلات داخل سفره از آنها پذیرایی می‌کرد (برآبادی و همکاران، ۱۳۷۶: ۱۹۹).

از جمله مراسم ویژهٔ نوروزی در قاینات مراسم بی‌بی‌گردی است که در روز ۱۲ فروردین در شهر خضری برخی روستاهای بخش نیمبلوک این شهرستان برگزار می‌شود. از آنجایی که این مراسم، کم‌نظیر و ویژه است و تاکنون ادامه یافته است، در این مقاله به طور خاص توصیف و معرفی شده است.

در روز سیزده فروردین همه خانواده‌ها به مزارع و کشتزارها می‌روند تا پای بر سبزه بگذارند. همچنین نهار را در میان کشتزارها صرف می‌کنند. در این روز سرسبزی یا همان کاکل را از خانه بیرون می‌اندازند، چون آن را بدیمن می‌دانند.

نوازندگان محلی به میان مردم می‌آیند و با آهنگ‌های شادی که می‌نوازند، باعث شادی و شور و نشاط آنها می‌شوند و سالی خوب را به همه نوید می‌دهند. در شهر قاین هنگام راه رفتن بر روی سبزه‌ها این شعر را می‌خوانند:

سبزی تو از ما زردی ما از تو شادی تو از ما غم‌های ما از تو

بانوان و دختران دم بخت برای بخت‌گشایی و برآوردن حاجات سبزه‌گره می‌زنند.

مراسم بی‌بی‌گردی جلوه‌ای از نوروز کهن در شهرستان قاینات

مهم‌ترین آیین‌های نوروزی در اکثر مناطق خراسان جنوبی، شامل چهارشنبه‌سوری، تحویل سال، دید و بازدید و در پایان هم سیزده‌بدر است. در شمال شهرستان قاینات آیین نوروزی دیگری به نام «بی‌بی‌گردی» در روز ۱۲ فروردین اجرا می‌شود که در نوع خود کم‌نظیر است. این مراسم که خوشبختانه هنوز در بخش نیمبلوک اجرا می‌شود، کارکردهای متنوعی دارد و از زوایای گوناگون قابل بررسی و تأمل است که در این مقاله به توصیف این مراسم می‌پردازیم.

مراسم بی‌بی‌گردی یکی از آیین‌های نوروزی خراسان جنوبی است که در شهر خضری و روستاهای بسکاباد و کارشک از توابع بخش نیمبلوک شهرستان قاینات برگزار می‌شود. در این تحقیق مراسم بی‌بی‌گردی در روستای کارشک مستندنگاری شده است. برای اجرای این مراسم هر ساله در روز ۱۲ فروردین اغلب زنان و دختران روستا از اول صبح در منازل مسکونی خویش نان محلی درست می‌کنند که به «پتیر بی‌بی گرد» معروف است.

برای درست کردن پتیر بی‌بی گرد، آرد گندم را همراه با آب، روغن، ادویه (نمک، فلفل، زرد چوبه، زعفران)، گیاهان دارویی محلی (آویشن، کالوک^۱، سرموک^۲، پتروک^۳، بلقیست) خمیر می‌کنند. برخی این سبزی‌ها را خرد و با پیاز داغ و حبوبات (عدس) سرخ می‌کنند و داخل خمیر می‌گذارند. سپس خمیر را صاف می‌کنند و با نی «ماشوره» روی خمیر را نقش می‌اندازند. هر بار که نی را روی خمیر فرو می‌کنند و نقش می‌اندازند، برای خود و افراد خانواده خود حاجت می‌خواهند و سلامتی دعا می‌کنند و بعد هم خمیر را در داخل آتش یا تابه می‌پزند.

ساعت ۲ بعد از ظهر زمان درست کردن «چراغ» است. برای این کار هر کدام از زنان و دختران روستا با یک تکه چوب ۲۰ سانتی متری و پنبه یا پشم که از لحاف یا تشک کهنه و مندرس درآورده شده است، شمع درست می‌کنند که به آن «چراغ» می‌گویند. این چراغ‌ها تعداد مشخصی

1 Kalok
2 Cermok
3 Petrok

ندارد و هر کس به تعداد نیت و حاجتی که دارد (سلامتی خانواده، بخت‌گشایی دختر و پسر، فرزنددار شدن، سفر مکه و کربلا، رزق و روزی حلال) شمعی روشن می‌کند. اهالی ذکر می‌کنند که هر خانواده‌ای اولین شمع را به نیت سلامتی و فرج آقا امام زمان (عج) درست می‌کند. سپس همه به در خانه بی‌بی (مسن‌ترین زن روستا) می‌آیند و بی‌بی یک خشت خام از دیوار خراب شده منزل خودش یا از خانه افراد مسن دیگر روستا می‌آورد و روی خشت را با گل از قبل آماده شده می‌پوشاند و به ترتیب هر کدام از این چراغ‌ها را با ذکر صلوات و همچنین دعا برای همه افراد حاضر در جلسه در گل‌ها فرو می‌کند.

تصویر (۱ و ۲): مراحل درست کردن چراغ

بعد از اینکه همه زنان و دختران روستا جمع شدند، بی‌بی داستان «بی‌بی» اولیه را به شرح زیر برای آن‌ها نقل می‌کند:

در زمان‌های قدیم مادر و دختری با همدیگر زندگی می‌کردند. این دختر با دختر پادشاه دوست و رفیق بود و با هم رفت و آمد داشتند. آن‌ها هر سال نان (پتیر) درست می‌کردند و در بین افراد تقسیم می‌کردند تا اینکه یک سال فراموش کردند این نان را درست کنند. همان سال گردنبند (گلوبند) دختر پادشاه گم می‌شود و پادشاه به همین مادر و دختر شک می‌کند و دستور می‌دهد که آن‌ها را در چاه بیندازند. وقتی مادر و دختر در چاه بودند مادر به این فکر می‌افتد که چون امسال این پتیر را درست نکرده، به این مصیبت گرفتار شده‌اند. بنابراین از همان خاک‌های ته چاه با آب خمیر درست می‌کند و به نیت درست کردن پتیر، به دیواره چاه می‌زند. همزمان پادشاه در خواب می‌بیند که فردی به او گفته گلوبند دخترت در لانه کلاغ است. بعد از فرستادن مأموران و یافتن گلوبند (گردنبند) در لانه کلاغ، پادشاه دستور می‌دهد که مادر و دختر را از چاه

بیرون بیاورند. بعد از آن زمان مادر نیت می‌کند که هر سال این پتیر را بپزد و از این پتیر به ماهی‌های دریا و مرغان هوا هم بدهد و در بین مردم تقسیم کند. افرادی که دور بی‌بی جمع شده‌اند، همه این داستان را گوش و تأیید می‌کنند. بعد از آن بی‌بی چراغ‌ها را جلوی در خانه‌اش روشن می‌کند و چند بار از روی آتش رد می‌شود و برای همه افراد حاضر در جلسه دعا می‌کند و بقیه هم صلوات می‌فرستند.

تصویر (۳ و ۴): پریدن بی‌بی از روی آتش

سپس خشت‌ها را روی سر می‌گذارند و در حالی که دایره و دف می‌زنند و آواز می‌خوانند، پشت سر بی‌بی حدود ۱۰۰ متر از روستا خارج می‌شوند تا به همان چاهی برسند که مادر و دختر را در آن انداخته بودند. این چاه در حال حاضر خشک و متروک است.

تصویر (۵ و ۶): بردن چراغ‌ها به کنار چاه

پس از رسیدن به چاه، خشت‌ها را در کنار چاه می‌گذارند و بی‌بی چراغ‌ها را روشن می‌کند و به دور آن می‌چرخد. افراد دیگر هم پشت سر بی‌بی به دور چراغ‌ها می‌چرخند. بی‌بی دعا

می‌کند و بقیه صلوات می‌فرستند و همزمان نقل و شکلات می‌ریزند و افراد حاضر به نیت تبرک شکلات برمی‌دارند و از پتیرهایی که پخته‌اند، به همدیگر تعارف می‌کنند. مقداری از پتیرها را خرد می‌کنند و ته چاه می‌ریزند و مقداری را هم بر روی زمین می‌ریزند تا رزق و روزی ماهی‌های دریا و مرغان هوا شود.

تصویر (۷): چرخیدن بی‌بی به دور آتش

بعد از خاموش شدن و سوختن چراغ‌ها هر کدام از زنان و دختران حاضر در جلسه تکه‌ای از زغال خاموش شده را برمی‌دارند و به نیت سلامتی و برآوردن حاجت به پیشانی و سینه خویش می‌زنند. سپس یک فرد خشت را برمی‌دارد و به داخل چاه دیگری (که در کنار همان چاه است) می‌اندازد و همگی صلوات می‌فرستند و دعا می‌کنند و معتقد هستند که بلا و بدی را در داخل چاه انداختند و سالی نیکو و خوب در پیش خواهند داشت. مراسم با رقص و پایکوبی و آواز خوانی به پایان می‌رسد و افراد به خانه‌های خود برمی‌گردند (کاهنی، ۱۳۹۶).

تصویر (۸): سیاه کردن پیشانی با زغال‌های سوخته شده

تصویر (۹ و ۱۰): به چاه انداختن چراغ سوخته شده

نتیجه‌گیری

همان‌طور که در گزارش مردم‌نگاری شهرستان قاینات (برآبادی و همکاران، ۱۳۷۶) درباره سابقه تاریخی شهرستان و در نتیجه بزرگداشت آئین‌ها و پایبندی به آداب و مراسم صحبت شده است، نگارندگان این پژوهش نیز در پایان بیان می‌کنند که شهرستان قاینات سابقه‌ای تاریخی همراه با آئین‌ها و مراسم فرهنگی متعددی دارد که برپایی هر ساله این مراسم سبب زنده نگاه داشتن آنها تا این زمان شده است. معمولاً آئین‌ها و مراسم ملی آدابی دارد که هر یک دارای مفهومی خاص بوده، با هدف شکل گرفته‌اند و حاوی پیام و اندرز مهم برای مردم هستند. مراسم بی‌بی‌گردی نیز ضمن آنکه از همه ویژگی‌های ذکر شده برخوردار است، باعث شور، نشاط و احترام به بزرگان و سالمندان می‌شود. معرفی این مراسم و آئین‌ها همچنین می‌تواند موجب شناساندن آنها به افراد غیربومی و جذب گردشگر شود.

منابع

- اسماعیل‌پور، ابوالقاسم (۱۳۷۲). نوروز جلوه‌گاه اسطوره‌ای آفرینش. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. پرتال جامع علوم انسانی. ۱۲
- برآبادی، سیداحمد، شعبی، غلامحسین، همایی، معصومه، شهبازی، رقیه، کیانی. صدیقه (۱۳۷۶). مردم‌نگاری شهرستان قاینات. آرشیو اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی. چاپ نشده
- برزگران، حسینعلی، سورگی، محمدباقر، ریاسی، مهدی، ایوبی، سیدسعید، ضیایی. علی (۱۳۹۰). جغرافیای استان خراسان جنوبی. تهران: آموزش و پرورش

- بویس. مری (۱۳۹۸). نوروز در دوران ماقبل اسلام؛ نوروز (از مقاله‌های دانشنامهٔ ایرانیکا). ترجمهٔ محمدرضا اخلاقی‌منش. فرهامه: ۱۵-۵۵
- شیخی نارانی. هانیه، جهان‌بخش. هانا (۱۳۹۵). بررسی ویژگی‌های عید باستانی نوروز و آیین‌های مرتبط با آن. فرهامه: ۶۱-۸۸
- عنانی. بهرام (۱۳۹۵). گزارش بررسی باستان‌شناسی بخش نیمبلوک شهرستان قاین. آرشیو ادارهٔ کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان جنوبی. منتشر نشده
- کاهنی. فریبا (۱۳۹۶). پروندهٔ پیشنهادی ثبت در فهرست آثار معنوی کشور. آرشیو ادارهٔ کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان جنوبی. منتشر نشده